

DEN NORSKE BIOGRAFIEN TIL ONKEL TOMS HYTTE

Af Aasta Marie Bjorvand Bjørkøy og Janicke S. Kaasa

I 1852 kom Harriet Beecher Stowes roman *Onkel Toms hytte* ut i Norge, samme år som den første gang ble utgitt i USA. På den tiden hadde romansjangeren lav status i Norge, men det skulle endre seg i takt med at Stowes roman kom i stadig nye utgaver som erobret flere enn datidens typiske romanlesere, som gjerne var borgerskapets kvinner. Helt frem til 2016 har den kommet i nye norskspråklige utgaver myntet på både barn og voksne. Den omfattende utgivelseshistorien har gitt *Onkel Toms hytte* en lang og innflytelsesrik virkningshistorie og sikret verket mange lesere og dertil verkets kanonisering i det norske litterære feltet. Samtidig har materialiseringen av de mange versjonene fiksert de kriterier som har preget bearbeidingen av verket hver gang det er kommet i ny utgave.¹ Slik kan de forskjellige utgavene fortelle noe om oversetternes, forleggerens, redaktørens, illustratørens og lesernes preferanser og holdninger. Det har gitt ettertiden et godt utgangspunkt for å kartlegge den norske biografien til *Onkel Toms hytte*, noe denne artikkelen vil bidra til.

En del forskning på *Onkel Toms hytte* er allerede utført av Hanne Sjøe Granly, Jon Haarberg og Anne Skaret: I 2007 leverte Granly sin masteroppgave *Neger i Norge. Harriet Beecher Stowes Onkel Toms hytte som samtidskommentar på 1950-tallet*. I 2011 holdt Jon Haarberg foredraget "Sannheten om Onkel Tom og Mowgli" på Litteraturhuset, som i 2013 ble publisert på nettsidene til Norsk barnebokinstitutt under tittelen "Onkel Tom? Hvilken onkel Tom? Om publiseringen av Harriet Beecher Stowes roman – i USA og i Norge". Haarberg konsentrerer seg her om den første utgivelsen i både USA og Norge. Deretter presenterer han det han kaller verkets gullalder i Norge gjennom perioden 1950–1961, da i alt ti utgaver utkom – den samme perioden som Granly konsentrerte seg om i sin masteroppgave. I 2013 utga også Skaret artikkelen "Å være en barnelitterær klassiker.

Harriet Beecher Stowes *Onkel Toms hytte*”. Her sammenligner hun 1951-utgaven som ble adaptert for barn og unge, med den komplette 2011-utgaven, og særlig hennes funn og analyser vil fungere som et bakteppe når vi i denne artikkelen sammenligner partier fra utvalgte utgaver. I 2019 kom Haarberg med en ny artikkel: ”Da onkel Tom kom til Norge. Oversatte romaner i den nye nasjonalstatens fem første tiår (1814–1857)”, der han foretar en bokhistorisk undersøkelse av oversatt fiksjon i Norge mellom 1814 og 1857 med særlig oppmerksomhet viet til Stowes roman. Det handler om de viktige mellommennene samt om hvordan *Onkel Toms hytte* bidro til å gi oppreisning til romansjangeren i Norge.

Granlys, Haarbergs og Skarets forskning er med dels som bakgrunn, dels som dialogpartner i denne artikkelen. Det er et mål å gi et godt overblikk over flere deler av den norske biografien til *Onkel Toms hytte*, siden forskningen hittil har konsentrert seg om 1850-årene (Haarberg) og 1950-årene (Granly, Haarberg og Skaret). Artikkelen supplerer foreliggende forskning ved å gå dypere inn i lite diskuterte deler av resepsjonen, samt gjennom analytisk sammenligning av utvalgte utgaver som gir ny kunnskap om verkets historie i Norge.²

Onkel Tom til Norge

Rundt 1850 dominerte fortsatt oppbyggelig religiøs litteratur i Norge. I tillegg til at religiøst lesestoff var mest tilgjengelig, var mange skeptiske til lesestoff som ikke var av religiøs art, og denne skepsisen skulle fortsette utover 1800-tallet. Men oversatt skjønnlitteratur fikk stadig oftere slippe til i pressen som føljetonglitteratur og åpnet dermed opp for andre perspektiver og andre estetiske så vel som tematiske prioriteringer. Haarberg mener vendepunktet for utbredelsen av oversatt skjønnlitteratur i Norge kom med utgivelsen av Harriet Beecher Stowes verdenssensasjon *Onkel Toms Hytte* i 1852–1853 (2019, s. 183). I Norge ble Stowes roman nettopp først sendt ut i en serie på i alt elleve hefter, med oppstart den 4. desember 1852 etter ”Indbydelse til Subskription” i *Christiania-*

Posten 24. november 1852.³ Heftene kom hver lørdag i form av fire ark i oktavformat ("4 Ark i 800", 64 s.) for 12 skilling (Malling, 1852).⁴ Den 24. november 1852 kommenterer bokhandler og utgiver Peter T. Malling i *Christiania-Posten* at det er dristig av ham å oversette og utgi et utenlandsk verk, men appellerer til dem som måtte ønske å være mindre provinsiell og dessuten støtte at ikke alle oversettelser skal velges ut og komme via danske forleggere. Samtidig kobler Malling Stowes bestselgende roman til trygge og anerkjente utgivelser med å legge til at bare Bibelen er utgitt i flere eksemplarer:

Naar jeg herved indbyder til Subskription paa en af Nutidens mærkværdigste literære Frembringelser, der for nærværende oversættes og udgives i næsten alle europæiske Sprog, er det med fuld Forvisning om, at værket vil modtages og læses med Interesse ogsaa af det norske Folk. Den bedste Anbefaling for Værket er sikkert den, at der i mindre end 6 måneder er udgaaet i Boghandelen over en halv Million Eksemplarer – Noget, som ingen Bog med Undtagelse af Bibelen hidtil har opnaaet. Paa en tid, da vi ere vante tit at modtage vore oversættelser af Skjønnerlitteraturen fra Danmark, kunde det vel synes noget dristigt af en norsk Forlægger at optræde; men det faaer nu staae sin Prøve, hvorvidt Publikum vil bidrage til at et Foretagende i denne Retning kan gaae hos os, og kjært skulde det verre, mig, om det maatte blive en Opmuntring til oftere at gjøre Forsøg Paa at omplante flere af den herlige, kjærnefulde engelske Skjønnerlitteratures Blomster paa norsk Grund. (s. 4)

I *Morgenbladet* av 29. november 1852 ble det uttalt støtte til Mallings valg om å utgi i Norge samtidig som verket utgis i Danmark, repetert av *Drammens Tidende*, som trykte samme tekst den 1. desember: "[S]kal det nogensinde være muligt for en norsk Forlægger at holde sig ved Siden af en dansk, da maatte det vel være ved denne Bog, der nufortiden ansees som den allermærkeligste i sit Slags." (*Morgenbladet*, s. 2).

Tradisjonen for å publisere føljetonger i pressen og sende ut litteratur som hefter og breekbøker til abonnenter var særlig sterk rundt midten av 1800-tallet. Føljetongen var som oftest ny og aktuell litteratur, og den fungerte som både nyhet og kommentar til aktuelle hendelser og var ofte del av en større samfunnsdebatt. Som Aina Nøding påpeker, tar litteraturen dermed over funksjoner som tidligere hadde vært reservert for retorikken og vitenskapen: "Den tar opp i seg tidens idéstrømninger og formidler syn på politikk og samfunn til store lesergrupper" (2010, b. 1, s. 345). Det var først og fremst utenlandsk litteratur som ble trykt i den norske pressen, og særlig Charles Dickens var populær. Tidens tendenslitteratur, som hadde et siktemål utover det å være god litteratur, var et fenomen i tiden, og tendensromaner ble publisert som føljetonger i samfunnskritiske tidsskrifter og aviser, deriblant Dickens' litteratur om arbeidernes vilkår og foreldreløse i det industrialiserte England (Nøding, 2010, b. 1, s. 345). En annen årsak til at utenlandsk litteratur dominerte i den norske pressen er trolig mangelen på et internasjonalt opphavsrettregelverk som gjorde den lettere og raskere tilgjengelig enn dansk eller norsk litteratur (Nøding, 2017, s. 23).

Mens føljetonglitteraturen var fremtredende, ble det i Norge rundt 1850 trykt og utgitt bare fire–fem skjønnlitterære oversettelser i bokform hvert år (Haarberg, 2013). Norge hadde få trykkerier på denne tiden, og bare seks små virksomheter kunne kalles forlag. Det norske bokmarkedet var i stor grad danskstyrt, bokproduksjonen foregikk først og fremst i Danmark. Forlegger Mallings norske utgivelse av *Onkel Toms hytte*, først i hefter, så i bokform, fikk derfor konkurranse fra to danske oversettelser som allerede var underveis i København, én fra forleggerne Lose & Delbanco og Iversen, en annen på Andr. Fred. Høsts forlag. Konkurransen fra danskene var altså hard, men norske Malling var raskest, siden han valgte føljetong-publisering – ferdig trykt bok forelå først 12. februar 1853 (jf. annonse i *Morgenbladet*, nr. 42, 11.2.1853). Høsts forlag hadde dessuten, ifølge *Christiania-Posten*, lovet at de som tegnet abonnement innen utgangen av 1852, skulle få boken til halv pris, altså halvparten av konkurrentens pris (jf. også Haarberg, 2019, s. 189). Norge var mest vant med å

bli forsynt med romanoversettelser produsert i København. Men med Mallings hefter var altså nordmennene først ut med *Onkel Toms Hytte*, og prismessig var Mallings tilbud også gunstig.

Ifølge den norske bokfortegnelsen til Paul Botten-Hansen og Siegwart Petersen (1870) er *Onkel Toms Hytte* den første romanen som er kommet ut i tre samtidige, konkurrerende utgaver på det dansk-norske markedet. Med sine 664 sider ruvet Mallings utgave over utgaven til Lose & Delbanco og Iversen på 427 sider og Høsts på 616 sider (Haarberg, 2019, s. 191). Men utgaven til Lose & Delbanco og Iversen var den mest påkostede med 48 illustrasjoner som utgiverne hadde kjøpt av forleggeren av den engelske "Originaludgave" (*Flyveposten*, 18.11.1852; Haarberg, 2019, s. 190).⁵

I 1856 kom en fjerde utgave, initiert av bokhandler Valdemar Vilhelm Pio, som engasjerte journalisten Peter Vilhelm Grove til å nyoversette romanen til dansk. Denne utgaven var den eneste av de fire som etter hvert kom i ny og bearbeidet utgave (Haarberg, 2019, s. 191) – den bearbeidete kom i 1868.

Mottakelsen i Norge

Norsk presse hentet ikke bare inn utenlandsk litteratur, den sakset og oversatte i stor grad også andre teksttyper og informasjon fra utenlandsk presse. Det skulle prege mottagelsen av *Onkel Toms hytte*, som fikk ulike typer oppmerksomhet i norsk presse, deriblant kortere notiser om Stowes Englands-reise sommeren 1853, underskriftkampanjer, appeller og veldedighetsselskap eller soarer til støtte for "Slave-Emancipationen" (se Trondheim borgerlige Realskoles alene privilegerede, 5.5.1853). *Illustreret Nyhedsblad* (19.2.1853) hadde et biografisk oppslag, basert på utenlandske kilder, i regi av redaktøren Paul Botten-Hansen, som diskuterte hvorvidt en kvinne kunne skrive "i eget Navn". Stowes person og hennes biografi ble slik en inngang til romanens betydning.

Den norske resepsjonen i aviser og tidsskrifter gjennom 1800-tallet var vel så resirkulert som selvstendig, sett i lys av dagens forventninger til litteraturkritikk. Som Haarberg påpeker

(2019, s. 191), kan den beskjedne norske resepsjonen ses i sammenheng med sjangerens anseelse – romaner fikk sjelden seriøs kritikk i Norge på midten av 1800-tallet. I tillegg bidro neppe det at Stowes roman først kom i en serie av hefter, og slik i praksis som en form for føljetong, til å legitimere seriøs kritikk i avisene. Men populariteten gjorde at denne romanen ei heller kunne overses, den ble en sensasjon som måtte få noe spalteplass, og det fikk den.

I *Morgenbladet* av 29. november 1852 og i *Drammens Tidende* 1. desember ble Stowes roman omtalt som "den allermærkeligste i sit Slags". Adjektivet kan tolkes som 'usedvanlig' i både positiv og negativ forstand. Kan hende syrlig blir det bemerket at den er "overvættes rost [...] overalt i Udlandet" (*Morgenbladet*, s. 2). Adverbet signaliserer at rosen ikke er fortjent, men 'overvættes' kan også bare tjene til å fremheve hvor sensasjonelt stor mottagelsen hadde vært utenfor Norge. Skribentens mening om verket blir stående tvetydig og åpen. Samtidig er ordvalget mest sannsynlig bare gjenbruk fra utenlandske kilder, der ordet "remarkable" var en hyppig brukt klisjé om Stowes roman.⁶ Den antagelsen stemmer overens med at ingen flere selvstendige vurderinger blir gitt i artikkelen. I stedet blir det sitert fra den tyske avisen *Augsburger Allgemeine*, som riktignok betegner språket på en nedlatende måte ("det slette Yankee-Engelsk"), men som likevel presiserer at det slette språket ikke reduserer avisens lovprisning av romanens innhold: "Vi har paa lang Tid ikke læst nogen Bog, der har grebet os saa dybt og fengslet os saa vedholdende. Vi glemme det slette Yankee-Engelsk over den dybe Natursandhed, der raader i denne Bog fra Begyndelsen til Enden" (s. 2). De to norske avisene gjengir og stiller seg bak den tyske henrykkelsen som betoner at Stowes roman inneholder:

[...] ingen tomme svulstige Talemaader, som saamange af Europas Romanforfattere og Forfatterinder, der stoppe Hul-lerne paa deres mangelfulde Bygninger med unyttige Ord og Talefigurer. Hun finder det tværtimod mest passende tilsidst at ledsage sine fremstillede Figurer med Bilag af Livet og egen Erfaring, for at sikre dem Naturtroskab. (s. 2)

Den tyske avisen mener sågar at Stowes roman er overlegen innenfor sin sjanger i tre store og viktige europeiske land: "Vi maa tilstaa, at vi i den hele moderne Romanlitteratur i Tydskland, England og Frankrig ikke vide at opstille noget Sidestykke til denne Roman." (s. 2). Den tyske avisen får siste ord om Stowes roman i *Morgenbladets* omtale, og dens rosende vurdering blir dermed stående uimotsagt.

I *Christiania Adresse-Tidende* ble det den 3. desember 1852 publisert en "Potpourri" om så mangt av det som rører seg i samfunnet, og om *Onkel Toms hytte*. Oppmerksomheten romanen får, er dels rapporterende, dels vurderende:

Denne Bog har under den lidenskabelige Stemning, der hersker i de nord-amerikanske Fristater i Anledning af Slave-spørgsmaalet, som deler dem i to Leire, virket som Olie, der gydes paa Ilden. Den har gjort en mageløs Lykke; der er solgt flere hundrede tusinde Eksemplarer af den; den kjøbes og læses af alle Stender; den har opfyldt de nordlige Stater med Glæde og opbragt de sydlige. Den har ogsaa opnaaet den Lykke at blive angreben i et Modskrift af en Mistress Eastman, som har til Titel: Aunt Phillis's Cabin, or Southern Life as it is (Tante Phillis's Hytte, eller Livet i det Sydlige, som det er); men at dømme efter de Brudstykker, vi have seet af det, er det mindre heldigt. Ogsaa i England har Uncle Tom's Cabin vakt stor Opsigt og er der paa een Gang udkommet i en halv Snes forskjellige Udgaver: illustrerede Pragtudgaver for Aristokratiet, comfortable Udgaver for Middelstanden og Shillingsudgaver for de simplere Classer. Fra Juni til October ere 150,000 Exemplarer blevne afsatte. En saa rivende Afsætning have langt merkeligere Værker, som Don Quichotte, Hamlet, Det tabte Paradis, ikke fundet. Mon ikke denne overordentlige Udbredelse af en Bog, som ingenlunde er skreven med noget usædvanligt Talent, skjøndt den er meget interessant bekræfter, hvad vi ovenfor sagde om den Hurtighed, hvormed Angivelserne af Uretfærdighederne i Verden flyve Jorden rundt? (s. 2-4)

Artikkelen er ingen klassisk anmeldelse etter dagens forventninger, og den munner ut i en diskusjon av slavespørsmålet. På den måten synliggjør artikkelen hvordan *Onkel Toms hytte* har bidratt til opplysning og bevissthet om slavesaken – den har vakt både engasjement og debatt.

Den 18. desember 1852 inneholdt *Christiania-Posten* det som blir betegnet som "Litteratur-Anmeldelse" (s. 1). Den anonyme anmelderen mener romanen først og fremst er blitt en sensasjon fordi den behandler datidens viktigste politiske og sosiale spørsmål – slavespørsmålet, "et Spørgsmaal, som ikke alene er af en overordentlig Betydning for de amerikanske stater, men som ogsaa griber ind i flere af de mægtigste europæiske Staters især Englands Politik og Interesser" (s. 1).

I likhet med andre beklager anmelderen også "den skjødesløse Hverdagstale". Haarberg mener skribenten her gir inntrykk av at man ikke kunne vente seg noe annet av en roman, som på den tiden hadde lav estetisk og sosial status (2019, s. 191). I tillegg kom romanen først i en serie av hefter, som på linje med føljetonglitteratur, som ifølge Johs. Dale (1974, s. 153) også ble regnet som mindreverdige. Men romanens "rivende Udbredelse" begrunner anmelderen likevel i "dens selvstændige Værd som Digtværk betragtet, hvilket overalt er blevet anerkjendt paa en Maade, som hjemler Værket en blivende Plads i Skønlitteraturen, selv efterat den første, overalt vakte, Nysgjærrighed er bleven tilfredsstillet" (*Christiania-Posten*, 18.12.1852, s. 1). Romanens utgivelsehistorie alene bekrefter at denne anmelderen fikk rett. *Onkel Toms hytte* ble ingen døgnflue, verken i eller utenfor Norge.

Christiania-Postens anmelder vurderer også oversettelsens kvalitet og finner den tilfredsstillende – den er både god, flytende og behagelig å lese, trass i enkelte feil:

Hvad Oversættelsen selv angaaer, da have vi sammenholdt 1ste Hefte med den engelske Original, og maae som Resultat af Undersøgelsen erklære, at den i det Hele taget maa ansees for at være meget tro. Med Hensyn til sproget, hvilket ved en Bog af denne Beskaffenhed er en vigtig Ting, da maa

det ligeledes erklæres for i Almindelighed at være ret godt og flydende, hvorfor det ogsaa lader sig i det Hele taget læse med Behag. Kuns paa nogle faae steder er det forekommet os noget haardt eller endog mindre let forstaaeligt, ligesom vi ogsaa, skjønt kun sjelden, have truffet paa Skjødesløshedsfeil eller mindre sprogtkorrekte Udtryk [...]. (s. 1)

Til slutt i anmeldelsen blir det kommentert at anmeldelsen ble skrevet med utgangspunkt i bare første hefte av romanen – i etterkant er imidlertid også andre hefte av oversettelsen vurdert, og språket blir der funnet renere i betydningen 'bedre': "Vi have flygtigt gjennelæst det [andet Hefte] og ville bemærke, at Sproget deri, skjønt det ingenlunde er frit for den ovenfor fremhævede Eiendommelighed, dog i saa Henseende er meget renere end i første Hefte." (s. 1). Grunnlaget for det avisen kaller anmeldelse er altså såpass tynt at den dermed fremstår enda mer som reklame enn som en reell og kritisk vurdering av romanen, trass i at avisen selv kaller det "Litteratur-Anmeldelse".⁷

Mest oppmerksomhet fikk Stowes roman i en oversatt og utenlandsk vurdering gjengitt i *Christiania-Posten*. Den fransk-engelske kritikeren John Lemoignes anmeldelse fra den parisiske *Journal des Débats* ble trykt som føljetong i seks deler i perioden fra 6. til 16. mars 1853. I korte trekk utpekte Lemoinne kvinnene som "farlige Revolutionister, det er kun dem, der finde Veien til Hjerterne og Lidenskabernes store Hemmelighed" (6.3.1853), og han berømmet romanens religiøse kraft: "Intet kan sammenlignes med Virkningen af denne Glødende Demonstration, hvorfra Bibelens hellige Aande udstrømmer uden Rast og uden Hvile. Hvad de største Philosopher ikke have mægtet at udrette, det har nu en Christinde udrettet." Lemoinne anser romanen som "en christelig Marseillaise, hvortil Texten er lånt af Guds eget Ord" (8.3.1853). Men Lemoignes lange anbefaling inneholder også kritiske passasjer, som når han satiriserer over at forfatteren synes å ville løse slaveproblemet ved å sende afrikanerne tilbake dit de kom fra.⁸

Oversettelsen av Lemoignes artikkel fikk breie seg i norsk presse. Stor oppmerksomhet fikk også romanen i *Bergens Stiftstidende*

den 6. februar 1853, der den anonyme skribenten blant annet hevder at *Onkel Toms hytte* "paa Grund af sin Form ikke ret vel kan underkastes nogen æsthetisk Kritik. Thi den danner ikke noget Heelt, men bestaar af en Mængde Episoder" (s. 2). Det blir påpekt at den er skrevet "efter samme System, som Gil Blas og Tom Jones. Ligesom disse to Værker indeholde Summen as deres forfatteres Livserfaringer, saaledes indeholder Uncle Tom's Cabin Summen af Mistress Stowes Kjendskab til og Betragtninger over Slaveriet" (s. 2). Det gjør at skribenten vil holde seg til romanens moral, som ifølge skribenten "er meget republikansk; den er nemlig følgende: Da Enhvers Liv indeholder en Blanding af materielle Interesser og uinteresserede Følelser, som kjæmpe sammen, tør intet Menneske betroes Omsorgen for et andet Menneske. Hvor moralsk, hvor overbærende og kjærligt et Menneske saa er, kan han ikke have Ret til at begaa en Uretfærdighed, selv om han ikke vil bruge denne Ret" (s. 2–3).

Senere, i 1898, finner vi i *Skoletidende* en mer selvstendig anbefaling av Nils Kulsveen – han rapporterer fra Bjerkrein, en kommune i Rogaland, vest i Norge – om hvordan romanen fengsler unge og gamle, selv på et sted der "forældrene er svært rædde alle bøger, som ikke bærer slike navne, der tyder paa, at indholdet er af religiøs art" (Kulsveen, 1898, s. 832). Likevel fikk "Børnenes bogsamling" lesere også fra Bjerkrein, og han takker de "Kristiania-lærere" som tok initiativ til samlingen som han mener har vært en god gjerning "for tusinder af børn udover landet" (s. 832). Han forteller om hvordan de hungrer etter neste hefte, at det er en høytidsstund og et fellesskap som oppstår under høytlesningen:

Det er "Onkel Toms hytte" som nu er i gang. Du skulde se, hvorledes den kan fængsle børnene.

Den skaffer dem en sterk læselyst og sætter tankerne i bevægelse. De læser hvert hefte om igjen og om igjen mange gange og venter og venter paa det næste.

Og naar det kommer, er det en fest i huset. Alle glæder sig til at faa høre, hvorledes det nu gaar.

Jeg har set, at børnene en slig kveld har siddet rundt bordet, mens en af de ældste læste høit i "Onkel Toms hytte". Og forældrene sad der ogsaa sammen med sine børn som tilhørere; det var noget, som ogsaa greb dem.

De smaa sad der med stirrende øine og halvaaben mund og ligesom slugte hvert ord. Alle fulgte med; det var en høitidsstund i huset. –

Jeg har set gamle, graahaarede mænd med et hefte af "Onkel Toms hytte" i haanden sidde og læse, saa de hverken saa eller hørte noget af det, som foregik omkring dem. (Kulsveen, 1898, s. 833)

Kulsveens rapport bekrefter at romanen stimulerte til både lesing og tenking, og den samlet både små og store lesere til samvær og fellesskap. Nøding forklarer populariteten med at romanen appellerer til "sentimentale følelser og ved den store rollen Bibelen spiller som tekstlig klangbunn og del av karakterenes dagligliv. Melodramaet og folkereligjøsiteten er middel for å nå et politisk mål" (2010, b. 1, s. 346). Kulsveen fremhevet at romanen var populær på grunn av de "skikkelser, som fængsler barnenaturen", og da særlig Eva og Topsy. Han mener den skarpe motsetningen mellom godt og ondt "bider sig fast i barnet", noe han belegger med å fortelle om en tolv år gammel gutt som "sad og læste, til han graat" (1898, s. 833).

Kulsveens beskrivelse fra 1898 gir dessuten belegg til Nødings påstand om at Stowes roman fikk til det "uendelig mange taler og pamfletter ikke hadde klart, nemlig å skape et dyptgripende engasjement mot slaveriet i USA" (2010, b. 1, s. 346). Det var tydelig allerede for datidens presse, som fremhevet det samme. I *Den Norske Rigstidende* sto det eksempelvis den 12. mars 1853: "Bogen 'Onkel Toms Hytte' [har] udøvet en Indflydelse, som intet Anti-slaveri-Foredrag i Congressen, ingen lært afhandling i Emnet, ingen politisk Agitation nogensinde har formaet at afstedkomme" (s. 1).⁹

Romanens litterære betydning

Onkel Toms hytte representerte noe nytt på det norske bokmarkedet, samtidig som den bidro til at norske lesere ble del av et større transnasjonalt, litterært fellesskap. Romanen fikk altså ikke bare politisk betydning. Litterært bidro *Onkel Toms hytte* til å løfte romanens status i Norge, som med *Onkel Toms hytte* fikk større respekt og anerkjennelse. For romanen har en relativt kort historie i Norge. Ifølge et n-gram-søk i Nasjonalbibliotekets base, ble ordet "roman" brukt første gang i norskspråklig materiale i 1812.¹⁰ Frem til 1898 – det året utga Thomas P. Krag *Fru Beates Hus*, som på bokas tittelblad blir angitt å være roman – er det likevel ingen verk utgitt av norsk forfatter som er tildelt betegnelsen roman på tittelbladet. Dette verket ble trykt i København – det norske bokmarkedet var i stor grad fortsatt danskstyrt, og først året etter ble det som ble betegnet som roman i selve utgaven, også trykt i Kristiania: *Den evige krig. En samfundsroman* (1899) av Johan Bojer.¹¹

I norsk litteraturhistorie starter romanens historie likevel noe tidligere, med *Amtmandens Døttre* av Camilla Collett, som ble utgitt i to deler i 1854 og 1855 og som gjerne regnes som den første norske romanen. Det er imidlertid i litteraturhistoriene og i ettertiden at verket har fått denne betegnelsen. Da den først kom ut, ble den betegnet som en "Fortælling". *Amtmandens Døttre* illustrerer hvordan det tidligere var større spredning og variasjon i hvilke sjangerbetegnelser man brukte, men også at man unngikk romanbetegnelsen på grunn av romanens lave status.

Haarberg har som nevnt vist hvordan *Onkel Toms hytte* har bidratt til å gi romansjangeren oppreisning og status i Norge. Før midten av 1800-tallet ble romanen i stor grad ansett som sosialt skadelig, fordi den først og fremst ble forbundet med usofistikerte lesere, og moralsk forkastelig, på grunn av antatt usedelig og løgnaktig handling, og dessuten mindre aktverdige, siden romanen i stor grad tilhørte den kvinnelige sfære (Haarberg, 2019, s. 195). Utgivelsen av *Onkel Toms hytte* fikk historisk betydning for den allmenne anerkjennelsen av romansjangeren, kanskje særlig fordi den ikke bare eller først og fremst appellerte til kvinnelige lesere.

Haarberg (2019, s. 195–196) forklarer denne utviklingen med fire momenter: 1) Det store salget ga *Onkel Toms hytte* og kommende romaner prestisje. 2) *Onkel Toms hytte* bidro til religiøs oppbygging. 3) Stowe som kvinne manet til kamp i et patriarkalsk samfunn – hun hadde ikke stemmerett,¹² men romaner kunne hun skrive, og med denne romanen gjorde hun alle fordommer om romantikk og usedelighet til skamme. Stowes politiske aktivisme og kompromissløse bekjempelse av slaveriet, bidro dermed til å høyne sjangerens status. 4) Stowe fór verken med løgn eller dårlig moral, og slik ga hun oppreisning til en sjanger som flertallet anså som underdanig. Særlig de to sistnevnte momentene finner vi vektlagt i den tidligere siterte omtalen i *Bergens Stiftstidende*:

Denne er et ægte kvindeligt Værk; den er en moralsk, alvorlig, religiøs Bog, som en Kvinde kan skrive, naar hun forener Sanddruhed og Følelse med Talent. Hvis Kvinden har Lov til at skrive, hvilket er et meget delikat Spørgsmaal, som jeg ikke skal gaa ind paa her, kan det kun være til at skrive saadanne Bøger, som Mistress Stowes, eller til at skrive om Gjenstande, der, som Slavespørgsmaalet, umiddelbart berøre begge Kjøen. [...] Denne lille, fra en svag Haand udgaaede Gnist har tændt en Krudtmine, skabt en Flamme, som, hvor kortvarig den end synes, dog for et Øieblik har kastet sit klare Skin paa de i Mørket begaaede uretfærdige Handlinger. (6.2.1853, s. 2–3)

Her vurderes romanen som utpreget kvinnelig, men ikke desto mindre moralsk, alvorlig og religiøs, og med en utvilsom påvirkningskraft. Med alle de fire momentene som Haarberg trekker frem, blir det tydelig at de norske versjonene av *Onkel Toms hytte* har hatt stor betydning ikke bare for sjangeren, men også for utviklingen av norske lesere så vel som borgere, for kvinnen som samfunnsaktør, for den kristne tro og for økonomien til flere norske forlag.

De norske utgavene

I Norge er romanen utgitt 60 ganger i 34 ulike utgaver av 28 forskjellige forleggere¹³ i perioden 1852 til 2016. I tillegg kom det to teaterstykker basert på romanen. Av de 60 utgivelsene var 26 ikke nye utgaver, men nye opplag – altså samme sats trykt på ny. I 1853 kom som nevnt den første bokutgaven av den norske oversettelsen som først ble trykt som føljetong fra desember 1852 av. Deretter er flertallet av de norske utgavene forkortede versjoner, før vi i 2011 fikk en fullstendig utgave i ny oversettelse, som ble trykt i nytt opplag i 2016.

Sammenligner vi omslag og lengde, blir det fort synlig hvor stor variasjonen mellom utgavene er, som i det følgende utvalget:

Variasjon i lengde, et utvalg		Sideantall
1853	<i>Onkel Toms hytte; eller Negerlivet i de Amerikanske slavestater</i> , Mallingske Forlags-Bokhandel	644 s.
1891	<i>Onkel Toms Hytte, eller Historien om en kristen Slave fra Slavetiden i Nord-Amerika</i> , Ejnar Lundes Forlag	320 s.
1891	<i>Onkel Toms Hytte: en Fortælling fra det amerikanske Slave-liv</i> Sophus Kriedts Forlag	48 s.
1898	<i>Onkel Toms hytte: Skildringer fra Neger-slavernes Liv i Amerikas forenede Stater</i> , J. M. Stenersens forlag	628 s.
1898	<i>Onkel Toms hytte</i> , Børnenes bogsamling	380 s.
1908	<i>Hytta hans farbror Tom</i> , Norsk Maalkontor	272 s.
1924	<i>Onkel Toms hytte</i> , N. W. Damm & Søn	152 s.
1951	<i>Onkel Toms hytte</i> , Gyldendal Norsk Forlag	212 s.
1957	<i>Onkel Toms hytte</i> , Illustrerte Klassikere, tegneserie	44 s.
1975	<i>Onkel Toms hytte</i> , Ansgar forlag	149 s.
1991	<i>Onkel Toms hytte</i> , Ansgar forlag, gjenfortalt av Anne de Graaf for 4-9-åringer	65 s.
1993	<i>Onkel Toms hytte</i> , Gyldendal Norsk Forlag	174 s.
2011	<i>Onkel Toms hytte</i> , Transit AS	583 s.

Nær alle de norske utgavene er forkortet – mange er halvert, og en del er enda kraftigere forkortet. Flertallet av norske lesere har altså bare lest romanen i både adaptert og redusert versjon. Som Granly (2007), Haarberg (2013, 2019) og Skaret (2013) allerede har vist i sine arbeider om utvalgte utgaver av *Onkel Toms hytte*, dreier det seg i stor grad om versjoner som er språklig og strukturelt tilpasset unge lesere. Politiske og teologiske resonnementer er ofte utelatt til fordel for en mer action-preget handling. Språket er ofte forenklet i syntaks, morfologi og ordforråd (Granly, 2007; Haarberg, 2013). Ingen av de norske utgiverne har gjort rede for tekstgrunnlaget. Haarberg mener romanen kan ha nådd Norge fra flere språk og land, og da særlig fra Danmark og Tyskland – vi kan ikke ta for gitt at romanen ble oversatt fra originalspråket. Som suksess mener han derfor at *Onkel Toms hytte* er temmelig unik, men produksjonsmessig er den ganske så typisk (Haarberg, 2013). Boka er et fysisk og konkret produkt der det materielle som omslag og innbinding, det Jerome McGann (1991, s. 13) kaller de bibliografiske kodene, er både signifikante og virksomme.¹⁴ Materialiseringen fikserer teksten, og skaper historiske, stabile representasjoner av verket. Materialiseringen gjør det mulig å sammenligne utgaver og finne frem til graden av ustabilitet. Om man studerer de bibliografiske kodene, vil den materielle variansen være lett synlig i valget av omslag, format og i peritekstene, som blurbs, baksidetekster og forord eller etterord. De bibliografiske kodene fungerer som en inngang til de lingvistiske kodene (hovedteksten), de etablerer fordommer og forforståelse i leseren.

Variasjonen i de bibliografiske kodene kan være av betydning for verket og for lesningen, men denne typen variasjon kan også etablere et overdrevent inntrykk av nyhetsverdi ved at verket er representert i en ny versjon som man også bør kjøpe og lese. John Bryant spør: "To what extent are different editions of a work relevant to the way we interpret, or even actually read, a text? How much difference in the physical edition makes a difference in our readings and reading?" (2002, s. 66). Det finnes ikke enkle og entydige svar på disse spørsmålene. For de norske utgavene av *Onkel Toms hytte* er både de bibliografiske og de lingvistiske kodene en-

dret i for hver utgave, og endringen av peritekstene gjør oss særlig oppmerksomme på bevegelsene.¹⁵

Studerer vi tittelen på de norske utgavene av *Onkel Toms hytte*, var den mer konstant enn lengden på de norske utgavene. Variasjonen i titler er betegnende for deler av hva som har preget verkets norske biografi, som når det blir fremhevet at romanen er "Historien om", "en Fortælling" eller "Skildringer fra" – og slik etablerer en avstand til slavelivet. I den første norske oversettelsen blir ingen sjangerbetegnelse angitt verken i tittelen eller på tittelbladet (Stowe, 1853a).

Når vi sammenligner titlene, er det mest påfallende at Tom plutselig fremheves som kristen i tittelen til den ene av de to 1891-utgavene, i tillegg til at det blir presisert at han er slave, mens n-ordet ikke blir brukt:

Tittelvarianter	
1852	<i>Onkel Toms hytte; eller Negerlivet i de Amerikanske slavestater</i> , Mallingske Forlags-Bokhandel (644 s.)
1861	<i>Onkel Toms hytte, eller Negerlivet i Amerikas Slavestater</i> , A. E. Rolfstad (612 s.)
1876	<i>Onkel Toms hytte</i> , Boghandler V. Pio (2 bind, 348 s. + 304 s.)
1891	<i>Onkel Toms Hytte, eller Historien om en kristen Slave fra Slavetiden i Nord-Amerika</i> , Ejnar Lundes Forlag (320 s.)
1891	<i>Onkel Toms Hytte: en Fortælling fra det amerikanske Slaveliv</i> , Sophus Kriedts Forlag (48 s.)
1895	<i>Onkel Toms hytte: Skildringer fra Neger-slavenes Liv i Amerikas forente stater</i> , Severin Olsen (617 s.)
1908	<i>Hytta hans farbror Tom</i> , Norsk Maalkontor (272 s.)

Tendenser og sammenfall i revisjonene

Skaret har undersøkt 1951-utgaven som var beregnet på unge lesere, et godt valg siden dens verbaltekst ifølge Granly (2007) er den som i størst grad blir brukt i de utgavene som siden blir produsert frem til og med 2003. Skaret peker ut tre gjennomgående trekk

ved hvordan 1951-utgaven er adaptert: 1) *den historiske konteksten er redusert*, 2) *leserhenvendelser er slettet* og 3) *ideologiske aspekter er justert eller også kamuflert*. I hvor stor grad gjelder de samme tendensene for de øvrige norske utgavene som ikke er fullstendige? Vi har undersøkt tre utvalgte utgaver som er produsert i tre ulike tiår gjennom hundre år, og som synes forskjellige ved første øyekast: 1891-utgaven, 1958-utgaven og 1991-utgaven. I det følgende gjør vi rede for utvalgte varianter i de to utgavene fra 1891 og 1991. Tendensene i 1958-utgaven vil her kort bli kommentert i sammenfatningene av funnene, samt i delen om 2011-utgaven.¹⁶

I 1891 utkom to ulike utgaver: Ejnar Lundes Forlag utga *Onkel Toms Hytte, eller Historien om en kristen Slave fra Slavetiden i Nord-Amerika* som teller 320 sider. Den andre utgaven ble utgitt med tittelen *Onkel Toms Hytte: en Fortælling fra det amerikanske Slaveliv* av Sophus Kriedts Forlag, og teller bare 48 sider. Siden sistnevnte ut fra antall sider avviker mest fra Mallings første norske utgave på 664 sider, vil vi redegjøre for noen representative grep som preger den korte 1891-utgaven.

Forfatterens forord og avslutning er ikke inkludert, i motsetning til i for eksempel Mallings første oversettelse (Stowe, 1853a). Disse peritekstene bidrar til å koble begivenhetene til virkeligheten og dessuten oppfordre eksplisitt til handling. Det blir formidlet at formålet med romanen er å åpne leserens øyne for afrikanernes liv og lidelser. Samtidig blir det presisert at skildringene ikke forteller hele sannheten om slaveriet og at romanen ikke skal leses som kritikk av slavehandlerne – de beskrives som uten skyld siden de er underlagt slavelovene; Stowe ser slavehandlerens natur og mangel på medfølelse som et resultat av samfunnet. Det er Gud og kristendommen som til slutt skal befri slavene (Stowe, 1853a, s. 3–4). Dette forordet, og dermed forfatterens betoning og føringer, mangler altså i den korte 1891-utgaven.

Også fortellerkommentarer er fjernet fra selve romanteksten i 1891-utgaven. Det gjør at romanen fremstår mindre politisk førende og mer rent fortellende. Tematikken og budskapet er ikke endret, men innpakningen og virkningen blir nødvendigvis påvirket av endringene. For eksempel mangler kommentarer som

denne: "Hvo er meest at dadle? De oplyste, dannede, kundskabsrige Mænd, som opretholde det System, af hvilket Slavehandleren er det uundgaaelige Resultat, eller den stakkels Slavehandler selv?" (1853a, s. 194). Når George Harris blir nektet å fortsette på fabrikken av sin slaveeier, kommenterer fortelleren situasjonen i de fullstendige versjonene av romanen: "Og saaledes faldt Georgs sidste Haab; — foran ham laae kun et Liv, fuldt af Slæb og Trældom, endnu forbittret ved alle de mange smaae smertefulde Krænkelser og Uretfærdigheder, som en Tyrans Tanke kunde udfinde" (1853a, s. 22–23). Enkelte av de utelatte kommentarene har også en mer generell karakter, i den forstand at de gjelder alle dem som er rammet av slaveriets skjebne: "Vi høre ofte om Neger-slavers Sorg ved Tabet af en god Herre, og det med god Grund; thi ingen Skabning paa Guds Jord er mere ubeskyttet og elendig end en Slave under saadanne Omstændigheder" (1853a, s. 476). I den korte 1891-versjonen blir slavenes sørgelige skjebne i stedet fremhevet først og fremst av adjektiver, som når Tom blir beskrevet som "Alvorlig og taus" (1891, s. 25).

Fortelleren henvender seg også direkte til leseren i Stowes original, som her:

Dersom det havde været din Harry, Moder, eller din William, som imorgen tidlig skulde blive reven fra Dig af en raa Slavehandler, — dersom Du havde seet Manden og hørt at Papirene vare understrevne og overleverede, og Du havde alene Tiden fra Klokken tolv til Morgenens, for at slippe bort — hvor hurtigt skulde Du kunne gaae? Hvor mange Mile skulde Du kunne tilbagelægge i disse faa og korte Timer med dit elskede Barn tæt ved dit hjerte — det lille søvnige Hoved paa din Skulder — de smaa bløde Arme trofast slyngede om din Hals? (1853a, s. 72–73)

Men konfronterende eller utfordrende henvendelser som appellerer til leserens følelser, mangler i 1891-utgaven. Når denne typen fortellerkommentarer og leserhenvendelser mangler i 1891-utgaven, blir omstendighetene fremstilt mer nøkternt og nøytralt. Mer

blir overlatt til leserens dømmekraft, noe som kan regnes som et kvalitativt resultat av revisjonen.

Den religiøse undertonen er imidlertid bevart, som i dette eksemplet:

<i>Onkel Toms hytte 1853</i> (P.T. Mallings)	<i>Onkel Toms Hytte: en Fortælling fra det amerikanske Slaveliv 1891</i> (Sophus Kriedts Forlag)
s. 87 "belivet af en Styrke, saaledes som Gud alene skjænker den Fortvivlede den"	s. 9 "Elisa blev beskyttet af en almægtig Haand."

Den bibelske referansen "Kanaans Land" er interessant nok blitt til Kanada når George flykter, men nettopp Kanada representerte frihetens land for slavene i mer konkret forstand enn Kanaans Land:

s. 44 "O! Kanaans Land, Du forjættede Land, Du min Vandrings herlige Maal!"	s. 5 "'Jeg vil bort! Endnu idag vil jeg afsted!' raabte han. 'For dig og Jim frygter jeg ikke. I har begge et godt Herskab. Om jeg naar Kanada, Frihedens Land, vil jeg snart kunne fortjene nok til at kjøbe Eder to fri hos Shelbys'"
--	--

Som i forordet, blir kristen moral beskrevet som kontrast til slave-lovene i enkelte fortellerkommentarer, men de mangler i 1891-utgaven, som denne:

Saaledes taledede denne simple, hedenske Kentuckyaner, som ikke havde faaet nogen Indsigt i de konstitutionelle Forholde, og som paa Grund heraf blev forledet til at handle paa et Slags christelig Maneer, som han nok skulde have undladt at gjøre, dersom han havde været i en høiere Stilling og mere dannet. (1853a, s. 89)

Den kristne martyr blir presentert som ideal, og Toms passive og lydige natur blir fremstilt som eksempel til etterfølgelse, som når Tom minner Mr. Shelby om at "Herren byder os at elske vore Fjender" rett før han dør etter å ha blitt behandlet dårlig av slaveeieren Legree (1891, s. 44). I Stowes versjon er Toms uttalelser om både handlingen og Legree noe mer mangefasetterte. Gjennom sin karakteristikk fordømmer han handlingen og slaveeieren, samtidig som han unnskylder Legree og fremhever at han i grunn har befridd ham:

"Han er en stakkels elendig Skabning. Det er en skrækkelig Ting at tænke derpaa! O – hvis han kun kunde føle Anger, vilde Herren tilgive ham nu; men jeg er bange for, at han aldrig vil angre."

"Det haaber jeg, at han ikke vil!" sagde Georg. "Jeg ønsker aldrig at see ham i Himlen."

"Tys, tys! Masser Georg! Dette bedrøver mig. Nær dog ikke den Følelse. Han har jo ikke gjort mig noget virkeligt Ondt – kun aabnet Guds Riges Porte for mig. Det er Alt!" (1853a, s. 622)

Romanen slutter med at Mr. Shelby frigjør slavene sine, og Toms trofaste kristne tro blir fremholdt som et dydseksempel for de andre slavene. Slik blir det formidlet at holder man fast ved den kristne tro, vil det uansett utfall i livet gå dem godt: "Tænker paa Eders Befrielse, hver Gang I see Onkel Toms Hytte og lader den være Eder et Minde om, at I Alle maa søge at følge hans Spor og være saa ærlige trofaste Christne, som han var" (1853a, s. 652). Dette er utelatt i den korte 1891-utgaven, som avslutter med at Mr.

Shelby reiser til Toms familie straks han er død og lover å være deres fader og gi dem lønn ukentlig. I utgavens siste avsnitt blir det fortalt at han mottar et brev fra Harris som har lyktes i å etablere seg i Montreal, der det går ham så godt at han sender "fem hundrede Dollars til den brave gamle Toms familie" (1891, s. 48).

Mange av scenene med George er også valgt bort, som når han har forkledt seg og diskuterer med Mr. Wilson hvorfor han må

bryte med landets lover for å oppnå frihet (1853a, s. 158–171), eller flukten til George og Elisa, som Wilson ender med å støtte økonomisk (1853a, s. 274). Det gjør at deres aktive motstand, som representerer et alternativ til Toms væremåte, mangler i den korte 1891-versjonen, som dermed blir noe mindre politisk når den prioriterer oppmerksomheten om Toms historie.

Stowes versjon inneholder dessuten ofte scener der to personer, som representerer motstående holdninger, diskuterer ulike aspekter ved slaveriet. Disse scenene er valgt bort i 1891-versjonen. Det også gjør den sterkt forkortede versjonen mindre politisk og ideologisk ladet. Slaveriets overordnede spørsmål om rettferdighet er fortsatt representert, men leseren får ikke tilgang på de nyansene og detaljene i debatten som kommer frem i kraft av samtale mellom personer av motstående posisjoner i verkets fullstendige versjoner. Marie og Ophelia representerer for eksempel to slavesyn i sine samtaler (1853a, s. 238). St. Clare og broren Alfred diskuterer hvorvidt alle er født likeverdige. Samtalene mellom Topsy og Eva viser hvordan hvites fordommer skaper avvikene hos de svarte (1853a, s. 421–422). St. Clare og Ophelia diskuterer de praktiske konsekvensene av å sette alle slaver fri (1853a, s. 470). Leseren av 1891-versjonen får ikke tilgang til disse diskusjonene.

Den dempede polariseringen mellom ulike holdninger i den korte versjonen er synlig allerede i romanens begynnelse, der handelsmannen Haley og Mr. Shelby blir skildret mindre kontrastivt ved at det gis mindre informasjon som setter dem opp mot hverandre. Shelby er riktignok "smuk" mens Haley har et "plumpt, raat Ansigt" (1891, s. [3]). I den første norske oversettelsen av 1853 er beskrivelsen noe mer utbrodert, der Shelby blir fremstilt som en mann av hjerte og en fullkommen gentleman, mens Haley ikke er en riktig herre, med et grovt hverdagsansikt, av simpel stand, kledd med pralende overdrivelse, og med brede, grove hender, mange ringer og med et profant, udannet språk (1853a, s. 5–6). Slike grep viser at det ikke er irrelevant hvilken versjon man leser. Revisjon får dessuten betydning for hvordan man forstår romanen og lar seg påvirke og berøre av dens historie og personer.

Onkel Toms hytte for små barn? Utgavene fra 1958 og 1991

To andre norske utgaver av *Onkel Toms hytte* som er adaptert for unge lesere, er utgivelsene som kom i 1958 og 1991. Begge er forkortede og illustrerte, om enn i ulik grad og på ulike måter, og er interessante adaptasjoner å se i lys av Stowes versjon for å analysere hva redigeringen gjør med det litterære verket.

1958-utgaven kom i serien "Gyldendals klassiske barnebøker", og kolofonsiden opplyser om at versjonen er "bearbeidet for de nordiske land" ved Else Schiøler, oversatt av Anton Esperø og illustrert av Ernst Clausen. Utgivelsen er på til sammen 182 sider og er gjennomillustrert med 68 tegninger i farge og i sort-hvitt. 1991-utgaven ble utgitt i serien "Klassiske barnefortellinger" av det kristne forlaget Ansgar, og peker seg ut som særlig spesiell. Dette er en versjon som ifølge forsiden er gjenfortalt av Anne de Graaf for 4–9-åringer og illustrert av Pierre Ballouhey, og deretter oversatt til norsk ved Jan Erik Stenersen. Teksten med 37 fargeillustrasjoner strekker seg over bare 65 sider, så fortellingen er kraftig forkortet. Likevel inneholder utgaven overraskende mye tekst for å være tiltenkt barn helt ned i 4–6-års alder, selv om små lesere/lyttere ikke skal undervurderes.

Forsideillustrasjonene på de to utgavene har sammenfallende motiver – begge viser onkel Tom og Eva vendt mot hverandre, i varierende positurer og med forskjellige bakgrunner – men er slående ulike i stil og uttrykk. Mens forsideillustrasjonen på 1958-utgaven er mørkere, mer stilisert og synes å vise et kontemplativt øyeblikk mellom dem, er forsideillustrasjonen på 1991-utgaven lysere og mer dynamisk, både på grunn av hjuldampere i bakgrunnen som gir inntrykk av bevegelse, og fordi vi er tettere på ansiktene til onkel Tom og Eva som ser på hverandre og smiler. De ulike tonene som slås an i disse forsideillustrasjonene er representative for illustrasjonene i brødteksten. Tegningene i 1958-versjonen har et gjennomgående mørkere og mer alvorlig preg enn i 1991-utgaven der tegningene har et litt karikert, barnslig Disney-preg med skarpe konturer og lyse, muntre farger. Disse illustrasjonene er godt egnet til den lave aldersgruppen utgaven

henvender seg til: Tegningene er handlingsmettede, og det er lett å lese uttrykk og følelser i ansiktene på karakterene.

Forskjellene i illustrasjonenes stil og uttrykk skyldes nok delvis at de to utgavene er utgitt med nesten 40 års mellomrom, og i stor grad er påvirket av de visuelle konvensjonene for barnelitteratur på henholdsvis 1950- og 1990-tallet. Dessuten er illustrasjonene i 1991-utgaven tilpasset det svært unge publikummet som utgivelsen retter seg mot. Disse forskjellene gjør seg gjeldende også i verbalteksten som i begge utgaver er forkortet, men i ulik grad bearbeidet og tilpasset. Ikke overraskende er den svært korte 1991-utgaven mer drastisk adaptert, og slik det påpekes i forordet, har de Graaf, "ved å bruke et moderne og enklere språk", gjort fortellingen "forståelig for vår tids barn" (1991, u.p.). Denne moderniseringen og forenklingen kommer blant annet til uttrykk i den gjennomgående fjerningen av n-ordet som vi finner i 1950-tallsutgavene, slik vi ser i de to følgende eksemplene:

<i>Onkel Toms hytte 1958</i>	<i>Onkel Toms hytte 1991</i>
s. 6 "Har De ikke en liten niggerunge som kan følge med på kjøpet?"	s. 3 "Kan du ikke gi meg en kvinne eller et barn med på kjøpet?"
s. 10–11 "Shelby var en god herre for negrene sine, og Kentucky var den stat i Amerika hvor de hadde det best. Men loven var slik at en neger ikke ble regnet som et menneske, men som en ting. Han var en vare som kunne selges og kjøpes."	s. 2 "For litt over hundre år siden kunne folk fremdeles eie slaver i noen deler av Amerika. Dette betydde at hvite mennesker kunne kjøpe og selge svarte mennesker. Dette foregikk i Sørstatene."

De ulike gradene av språklig bearbeiding i de to utgavene henger sammen med forskjeller i den tematiske tilpasningen av innholdet i hver av dem. Sammenlignet med Stowes versjon er begge utgavene ikke overraskende mindre historisk kontekstualiserende og mindre politiske i den forstand at en rekke tekstplasser som omhandler slavehandlet og svartes rettigheter er utelatt i både 1958- og 1991-utgaven. Særlig gjelder dette sistnevnte, som

jo er svært forkortet og beregnet på barn helt ned i 4-årsalderen. Til tross for at disse aspektene er nedtonet i begge utgavene, har 1958-utgaven beholdt flere passasjer som er politisk orientert og som rører ved spørsmål som var sentrale i debatten da Stowe skrev romanen, blant annet om de praktiske konsekvensene av frigjøringen av slavene, her representert ved George og Elisa:

Onkel Toms hytte 1958	Onkel Toms hytte 1991
s. 178 "Alene kan jeg ikke gjøre noe for negrene i Amerika, for slavene. Jeg kan ikke hjelpe dem av med lenkene. Men det store Afrika ligger åpent for oss og barna våre. Vi negrer skal selv bringe fremtiden til landet vårt og legge grunnen til nye stater for barna våre. Jeg vil reise til <i>mitt eget land</i> ."	s. 63 "Familien skulle få tilbringe mange år sammen i frihet og bygge sin egen lykke etter hvert som tiden gikk."

1958-versjonen har bevart originalens politiske appell om Afrika som de frigjorte slavenes nye hjemland. I 1991-utgaven er denne fremtiden drastisk forminsket, til å gjelde bare denne ene familien som bygger sin egen lykke, og dessuten frakoblet det politiske prosjektet om Afrika som de frigitte slavenes eget land og egen fremtid. Dette innebærer imidlertid ikke at det politiske er helt fraværende i 1991-utgaven. I likhet med i 1958-utgaven refereres det også her til The Fugitive Slave Act ("en lov som sa at alle som hjalp slaver, skulle komme i fengsel", 1991, s. 17) og i det forklarende forordet: "Meningen med boken var å vise hvor galt det var at menn og kvinner kunne eie hverandre" (1991, u.p.).

Mens 1958-utgaven har beholdt mer av det politiske fra Stowes original, er det 1991-utgaven som i størst grad ivaretar det religiøse aspektet ved romanen. Begge utgavene tar opp "det ondes problem" og reiser spørsmål ved hvordan en rettferdig Gud kan tillate slaveri, men 1991-utgaven tematiserer dette i større grad, blant annet ved å beholde passasjen der kvekeren Simeon forsøker å forklare George – og leseren – hvordan slaveriet kan ha en plass i

en kristen verden (1991, s. 27–28). 1958-utgaven er dessuten gjort mindre religiøs markant ved at Toms syn av det blodige ansiktet med tornekran, er utelatt, i motsetning til i 1991-utgaven (s. 51). Et tredje eksempel er beskrivelsen av Eva som i begge versjoner sammenlignes med en engel:

<i>Onkel Toms hytte 1958</i>	<i>Onkel Toms hytte 1991</i>
s. 67 "Den lille piken hadde brunt, krøllet hår og klare, blå øyne. Tom syntes hun så ut som en engel fra Bibelen."	s. 30 "Evangeline var en vakker pike. Hun hadde gyllent hår og et strålende ansikt. De blå øynene hennes virket altfor voksne og kloke for en pike på hennes alder. Hvor hun gikk, ble hun fulgt av latter og smil. Hun var alltid i bevegelse, smilte bestandig, og var nesten som i en lykkelig drøm. Og så var hun kledd i hvitt, som en liten engel." s. 34 "Han [Tom] synes hun [Eva] var som en liten bit av himmelen på jorden."

I 1991-utgaven er de mer utførlige beskrivelsen av Eva beholdt. Dette kan forstås som en naturlig del av adaptasjonen ved at barnekarakteren vies oppmerksomhet i en utgave beregnet på nettopp barnelesere, men bidrar også til at det religiøse aspektet opprettholdes gjennom denne beskrivelsen der hun er "strålende" og "i en lykkelig drøm [...] som en liten engel". Også det faktum at Eva her introduseres som "Evangeline" styrker de bibelske konnotasjonene.

Sammenfallende tendenser

Ikke overraskende har 1891-, 1958- og 1991-utgavene mye til felles med revisjonen av 1951-utgaven, som Skaret har undersøkt

opp mot den komplette 2011-utgaven. Den første tendensen i samtlige av de undersøkte utgavene er at *den historiske konteksten er redusert*. *Onkel Toms hytte* er jo tett forbundet med den historiske konteksten den ble til i. Derfor er det problematisk at viktige samtaler i stor grad er forkortet, fjernet og/eller parafrasert i de adapterte versjonene. Som Skaret påpeker, introduserer Stowe leseren for "samtidias politiske landskap gjennom et stort og bredt anlagt persongalleri som representerer ulike holdninger til og posisjoner i det amerikanske slavesystemet" (2013, s. 5). Ulike synspunkter blir særlig fremstilt i lengre samtaler der temaer som slaveriets berettigelse, dets lovgivning og forholdet mellom slaveri og et kristent livssyn blir utforsket. I 1951-utgaven er for eksempel tekstpartier som kritiserer slaveriet, fjernet (Skaret, 2013, s. 6). Det samme finner vi, ikke uventet, i 1958- og 1991-utgavene. I likhet med så mange adaptasjoner beregnet på barn og unge, reduseres historiske omstendigheter til fordel for en mer tettpakket handling. Dette betyr imidlertid ikke at den historiske konteksten er helt fraværende. I både 1958- og 1991-utgaven møtes leseren av fortellerens kortfattede skissering av slaveriet i 1800-tallets Sørstatene.

Ikke desto mindre bidrar den reduserte konteksten til å svekke leserens muligheter til å bli orientert om det historisk-politiske landskapet så vel som samtidens debatter (Skaret, 2013, s. 6). Dette grepet, som gjelder for samtlige av de forkortede versjonene, svekker samtidig det menneskelige dramaet som romanen fremstiller. Når fortellertempoet samtidig er prioritert, er romanen blitt en mer handlingsmettet fortelling med redusert slagkraft i samfunnsdebatten. De forkortede versjonene gjør altså *Onkel Toms hytte* til en mindre viktig roman, fordi grepene reduserer dens muligheter til å få gjennomslagskraft i samfunnet.

Den andre tendensen er at *leserhenvendelser er slettet*. Det politiske budskapet som Stowe ville formidle til leserne av *Onkel Toms hytte*, er også bygget inn i fortellerinstansen i Stowes versjon. Som vist i gjennomgangen av varianter i 1891-utgaven, henvender fortelleren seg stadig til et markert du i den fullstendige versjonen, og det skjer særlig etter dramatiske scener, som like etter at onkel Tom er blitt solgt:

Tunge, hese og høye hulk ristet stolen, og store tårer falt gjennom fingrene hans og ned på gulvet; akkurat slike tårer, *sir*, som *du* lot falle ned i kisten der *din* førstefødte sønn lå, slike tårer, *kvinne*, som *du* lot falle da *du* hørte skrikene fra *ditt* døende barn. For, *sir*, han var et menneske, – og *du* er bare et menneske *du* også. Og, *kvinne*, selv om de er kledd i silke og går med juveler, er *du* bare en kvinne, og i livets store nødstunder og store sorger, føler *dere* bare en sorg! (2011, s. 56; sitert etter Skaret, 2013, s. 7, vår utheving)

Fortellerhenvendelsene kan ses som del av Stowes retoriske strategi om å overbevise leserne om sitt politiske prosjekt, poengterer Skaret (2013, s. 7). Gjennom henvendelser appellerer Stowe til at leseren skal sette seg inn i og identifisere seg med slavene og deres skjebne. Leseren blir også oppfordret til å leve seg inn i hvordan det er for slavene å bli skilt fra egne barn. I alle de tre utgavene vi har undersøkt, er henvendelsene fjernet. De forklarende kommentarene fra fortelleren kan kanskje sies å tjene en lignende hensikt, men de oppfordrer ikke til samme grad av identifisering som leserhenvendelsene.

Ifølge Kari Skjønberg (1979, s. 29) ble leserhenvendelser oppfattet som moralske og gammeldagse i norsk litteratur i takt med at litteraturen ble preget av realismen. Det alene kan ha påvirket slettingen av leserhenvendelsene i 1891-utgaven. Men som Skaret påpeker, kan slettingen av henvendelser også forklares med at de syntes rettet mot voksne lesere, at de fungerer dårligere overfor barn, som 1951-utgaven var adaptert for, siden henvendelsene gjennomgående refererer til erfaringer som normalt avviker fra barns erfaringer. For at utgaven skulle kommunisere med unge lesere, syntes utelatelstene nødvendige (jf. Skaret, 2013, s. 8). En viktig funksjon med henvendelsene var å påvirke leserne til å føle sympati for slavene og dessuten få dem til å ta avstand fra slaveriet. Slik oppfordrer henvendelsene til danning og handling. Slettingen av dem svekker romanens dannelsespotensial og dermed også romanens etiske dimensjon (jf. Skaret, 2013, s. 8).

Den tredje tendensen er at *ideologiske aspekter er dempet, justert eller også kamuflert*. Stowe skrev *Onkel Toms hytte* mens slaveriet i de amerikanske sørstatene fremdeles var lovlig, og en konkret historisk foranledning var innførselen av en ny føderal lov i 1850, The Fugitive Slave Act, som påla alle amerikanske borgere å pågripe slaver på flukt og returnere dem til sine slaveeiere. Loven provoserte abolisjonistene, og blant dem Stowe, som svarte med å skrive *Onkel Toms hytte* der hun skildrer og kritiserer slaveriet som samfunnsordning og appellerer til leserne om å ta avstand fra det. Trass i Stowes intensjoner har resepsjonen påpekt at romanen er rasistisk i fremstillingen av de svarte. Romanen inneholder eksemplvis utsagn som kategoriserer og generaliserer. Skaret gir to eksempler på setninger som mangler i 1951-utgaven, og som også er utelatt fra 1958- utgaven og 1991-utgaven:

Vel, det er ikke mer vits i å late som man er sint på en neger som på et barn; begge skjønner øyeblikkelig hvordan det egentlig ligger an, uansett hva man prøver på. (2011, s. 99; sitert etter Skaret, 2013, s. 4)

Tom, som hadde sin rases vennlige myke, inntrykksvare natur, som alltid lengter mot det enkle og barnslige, betraktet det lille vesenet med større interesse dag for dag. (2011, s. 191; sitert etter Skaret, 2013, s. 4)

Denne typen utsagn er trolig strøket fordi en slik rasekategorisering ble ansett som upassende i en bok for barn og unge. Adaptasjonen har dermed dempet det som er problematisk i romanen. Denne typen inngrep reflekterer hvordan det på 1950-tallet ble stilt krav til barnelitteratur om å være ideologisk korrekt, kanskje fordi det var forventet at barnelitteratur skulle fungere dannende. Det prinsippet undervurderer imidlertid mottageren, for hva er vel mer dannende enn det å bli konfrontert med problematiske holdninger og handlinger? Bruken av de ulike variantene av n-ordet og enkelte kontroversielle fremstillinger er bevart i adaptasjonene av 1951 og 1958, til forskjell fra 1991-utgaven.¹⁷ Siden det øvrige

ideologiske stoffet er redusert, viser bevaringen av n-ordet at ordet kanskje ikke var kontroversielt i Norge på 1950-tallet, noe som stemmer med for eksempel Egners bruk av n-ordet i sine tekster som på ingen måte var bærere av ideologi på samme måte, og som heller ikke var skrevet for å krenke (Bjørkøy, 2011). Når bruken av n-ordet ikke er fjernet, gir det leseren mulighet til å forstå språkbruken i et historisk perspektiv, og det kompenseres noe for det problematiske ved at de ideologiske aspektene er redusert i de forkortede utgavene.

N-ordet er bevart også i 2003-utgaven, som baserer seg på 1951-utgaven (jf. Skaret, 2013, s. 4). Bevaringen i senere utgaver kan igjen signalisere at man ikke ville rense ut det problematiske, siden det ville gjøre *Onkel Toms hytte* til en mindre viktig roman. Enhver adaptasjon er et resultat av sin samtid. Det gjør det interessant og lærerikt å sammenligne utgaver og kartlegge varianter.

Onkel Toms gullperioder i Norge

Granly (2007, s. 67) har kartlagt at det utkommer særlig mange utgaver av *Onkel Toms hytte* i Norge i perioden 1890- og i 1950-årene. Men hvorfor ble *Onkel Toms hytte* stadig utgitt i nye utgaver med topper i disse årene? Stowes roman ser ut til å ha tilfredsstillt behovet for det Åsa Arping (2020, s. 230) kaller "transfer identity" – "a temporary, transient example and a mirror". Mot slutten av 1800-tallet kan Stowes historie om slaveriet ha syntes spesielt aktuell og dessuten ha gjort særlig inntrykk siden Norge på den tiden selv var underlagt et annet land. Interessen for og innlevelsen i historien om slaveriet kan ha blitt forsterket av at det både var noe fremmed og noe kjent. Den store interessen og hyppige utgivelsestakten i Norge etter andre verdenskrig kan forklares politisk, siden romanens innhold stadig var aktualisert som følge av samfunnsutviklingen i verden med stadige rettighetskamper. Gjennom 1950-tallet hadde utgiverne og leserne okkupasjonen friskt i minne, og igjen kan verket ha hatt noe av den samme betydningen og virkningen som den særlig kan ha hatt mot slutten

av 1800-tallet. Særlig i peritekstene, som forsidebildene, baksidetekstene, for- og etterord, finner Granly at utgiverne utnyttet peritekstens muligheter "til å aktualisere, misjonere og ganske enkelt selge boka" (2007, s. 51). Hva som er sløyfet og hva som er redigert, viser også at "oversetteren eller forlaget har hatt et budskap, politisk eller religiøst, de har ønsket å formidle". Men Granly fremhever at, selv om hun har funnet tilpasninger som påvirker innholdet og resepsjonen av det i 1950-tallsutgavene, har hun "ikke funnet at noen virkelig har benyttet anledningen til å redigere *Onkel Toms hytte* for sin tid", og hun fant at "[d]en generelle tendensen i 1950-tallsadaptasjonene er den samme som den har vært gjennom hele verkets historie. Det som ikke er handlingsmettet, skjæres bort" (2007, s. 51).

Koblingen til Norges underdanige posisjon og det politiske klimaet forklarer nok ikke alene hvorfor romanen først og fremst ble utgitt for unge i Norge. Når det gjelder 1950-årenes topp, ser Haarberg de hyppige utgivelsene i relasjon til at etterkrigstiden hadde store ungdomskull samtidig som kjøpekraften vokste. Det gjorde at "det oppstod et nytt og lukrativt marked for barne- og ungdomsbøker" der det var særlig aktverdig å utgi klassikere for barn. *Onkel Toms hytte* ble "en tittel som forener det politisk aktuelle med det økonomisk lovende og 'det klassiske'" (Haarberg, 2013). Flertallet av bøkene ble dessuten kjøpt som gave til jul eller bursdag – prisen var passende – 7,50 på begynnelsen av 1960-tallet (Haarberg, 2013). Men det er vanskelig å vite om de bøkene som ble kjøpt, også ble lest, og om Stowes roman var mer enn et politisk korrekt valg med en passende pris.

Den komplette 2011-utgaven

"Romanen har en politisk tendens, men er også selv en politisk begivenhet", skriver Nøding om *Onkel Toms hytte* (2010, b. 1, s. 346). Den påstanden gjelder dessverre fortsatt i stor grad for Stowes roman verden over, for romanens aktualitet er ikke blitt svakere med for eksempel Black Lives Matter i USA de siste årene. I 2011,

det året *Onkel Toms hytte* kom i ny, komplett norsk oversettelse, hadde romanen fortsatt politisk appell også i Norge. Allerede fem år etter kom den i nytt opplag. En ny anledning var beredt for Stowes roman etter at debatten om bruken av n-ordet på ny hadde vært het i Norge rundt 2006–2007. I samme vending var blant annet Pippi Langstrømpes far blitt sydhavskonge (i hørespill i NRK i 2006) og Thorbjørn Egners vise "Vesle Hoa" ble fjernet fra viseboka i 2007 (Bjørkøy, 2011, s. 362–364). Tittelen på Granlys masteroppgave om norske 1950-tallsutgaver av *Onkel Toms hytte*, *Neger i Norge* kunne oppleves som både kontroversiell og provokativ i 2007, men likevel var tittelen mulig på grunn av bred enighet om at ordet ikke skal brukes, eller misbrukes. Fjerner vi n-ordet fra alle sammenhenger, fjerner vi også muligheten til å lære om og opprettholde bevissthet om ordets historie og betydning.¹⁸

Transits 2011-utgave inneholder alt det som møter oss i Stowes engelske original, og tilbyr slik leseren også de tekstpartiene som kan sies å representere samtidas debatter. 2011-utgaven er dessuten særlig verdifull fordi den ikke har rensset bort problematisk språkbruk – dermed lar den oss ikke glemme hvor mye kulturen har endret seg, og dermed kan vi bedre lære av historien, noe Jan Grue også fremhever:

Det ville være galskap å modernisere ordbruken i 'Onkel Toms hytte'. Boken er verdifull nettopp fordi ord som 'neger' og 'nigger' brukes slik de brukes – og fordi de er ord vi ikke bruker lenger. Vi trenger historisk situerte oversettelser for å huske hvor mye kulturen vår har endret seg. (2011, s. 5)

Grue kaller den komplette 2011-utgaven "nødvendig" fordi den bevarer romanens opprinnelige innhold. Det ideologiske innholdet er dermed verken justert eller redusert. Grue kritiserer adaptasjonene – han anklager tradisjonen for å stryke og tilpasse for å være "skadelig fordi den kamuflerer bokens tross alt ganske problematiske ideologiske aspekter. Harriet Beecher Stowe skrev med et progressivt prosjekt, men tok med seg mange av sin tids mest reaksjonære ideer" (2011, s. 5). Stowes roman hadde nep-

pe vært like viktig og effektiv, ei heller like representativ om den ikke hadde fremstilt det kritikkverdige og brukt krenkende ord og vendinger.

Sammenligning av den første norske oversettelsen fra 1852 og nyoversettelsen i 2011-utgaven, her representert av 2016-opp-laget, viser interessant nok at flere forekomster av ordet "neger" i 1852-oversettelsen er blitt til det mer ladete "nigger" i den siste norske oversettelsen, som dermed forholder seg mer tro mot Stowes original. Her er noen eksempler:

<i>Onkel Toms hytte 1852</i>	<i>Onkel Toms hytte 2011/2016</i>
Kap. 1, s. 6, linje 12–13: "Ærlig? Ja, de mener, saa ærlig som en neger kan være," svarede Haley og forsynede sig med et glas Grog."	Kap. 1, s. 10, linje 10–11: "De mener ærlig, til en nigger å være," sa Haley, og skjenket seg et glas brandy."
Kap. 6, s. 63, linje 22: "Negrene ere ikke saa dumme heller."	Kap. 6, s. 63, linje 16–17 "så grønn er denne niggeren ikke!"
Kap. 7, s. 82, linje 22: "saa har enhver af os Negre en hvalp af en eller anden Race."	Kap. 7, s. 80, linje 14 "nesten hver eneste nigger her har en valp av ett eller annet slag."
Kap. 10, s. 142, linje 33–34 "En stakkels Neger burde aldrig eie nogen Ting! hvad Nytte har han vel af det?"	Kap. 10, s. 131, linje 29–30 "det er'ke non vits i at niggere har det bra!"
Kap. 38, s. 585, linje 23–24 "Jeg skal ringe Vildtet ind, jeg!"	Kap. 38, s. 516, linje 6–7 "jeg skal passe på niggeren."

Kjernebetydningen av ordet *neger* er 'person som hører til eller opprinnelig kommer fra folkeslag med svart eller mørkebrun hudfarge som befolket Afrika sør for Sahara', og bruken av ordet kan oppfattes nedsettende (BMO). Betydningen av ordet *nigger* er nedsettende, det ble og blir brukt som skjellsord om mørkhudet person (BMO). Begge varianter signaliserer altså i stor grad det samme, men ved å endre "neger" til "nigger" i 2011-oversettelsen, fjerner oversetteren all tvil om hvorvidt betegnelsen skal forstås krenkende eller ikke. Den tendensen er også representert i andre ordvalg, som når "Ungen" er blitt til "apekatten" (1852, s. 97; 2011/2016, s. 93).

Tendensen til å tydeliggjøre den nedsettende tonen i 2011-oversettelsen er noe overraskende parert av andre eksempler på varianter som formilder den rasistiske tonen. I noen tilfeller er nedsettende betegnelser blitt noe mer nøytrale, som når "en Negerdreng" (1852, s. 59) er blitt til "en farvet gutt" (2011/2016, s. 59), "unge Negerpoder" (1852, s. 60) er blitt til "unge lømler" (2011/2016, s. 61) og "Disse to Negre" (1852, s. 515) er blitt til "Disse to farvede mennene" (2011/2016, s. 452). I andre tilfeller er bruken av ordet "slave" blitt rensert bort. Det demper på et vis fremtreden av romanens essensielle problematisering av slavespørsmålet, som i disse eksemplene, der "slavehandleren" er blitt til "handelsmannen", "slavejegeren" til "fangeren", "negerslave" er forenklet til "neger", "slavene" er nøytralisert til "guttene" og "mennene" og "slaveri" til "tjeneste", men igjen er 2011-oversettelsen mer tro mot Stowes original:

<i>Onkel Toms hytte 1852</i>	<i>Onkel Toms hytte 2011/2016</i>
Kap. 1, s. 9, linje 28-29 "Ved Jupiter!' sagde slavehandleren og vendte sig med beundring til ham"	Kap. 1, s. 13, linje 10-11 "Ved Jupiter,' sa handelsmannen, og vendte seg mot ham i beundring"
Kap. 5, s. 47, linje 17 "Er det en Negerslavehandler' spurgte Fru Shelby"	Kap. 5, s. 48, linje 23 "Er han negerhandler?' sa Mrs. Shelby"
Kap. 8, s. 104, linje 2-3 "ville Slavehandleren og Slavejægeren nok blive regnede blandt Aristokratiet."	Kap. 8, s. 98, linje 24-25 "da kan handelsmannen og fangeren til og med havne i aristokratiet."
Kap. 12, s. 179, linje 3 "Slavene svarede med det uforgivelige: 'Ja, Masser'"	Kap. 12, s. 163, linje 27-28 "Guttene han henvendte seg til svarte med det uforanderlige 'ja, Massa'"
Kap. 32, s. 512, linje 1-2 "Slaverne saa paa hverandre; dette 'nu da!' blev gjentaget"	Kap. 32, s. 449, linje 8 "Mennene så på hverandre, og 'kom igjen' ble gjentatt"
Kap. 38, s. 579, linje 1-2 "Men at leve, at udholde Dag efter Dag det nedrigste, bittreste, grusomste Slaveri"	Kap. 38, s. 510, linje 9-10 "Men å leve, – å slite videre, dag etter dag, i simpel, bitter, ussel, plagsom tjeneste"

Bruken av problematiske betegnelser er i stor grad bevart i mye brukte utgaver som 1951- og 1958-utgaven. Fra de første forkortede utgavene kom i 1891 og frem til 2011 er det 1951-versjonen flertallet av norske lesere har lest – en versjon adaptert ut fra 1950-tallets forestillinger om barneleseren. Først i 2011 fikk norske lesere igjen en komplett versjon lett tilgjengelig. Den er til gjengjeld med sine nesten 600 sider lite tilgjengelig for en ung leser uten lesekon-dis. I tråd med Skarets forslag (2013) må kanskje nye adaptasjoner til for at romanen skal forbli en klassiker også i Norge? For det synes å være som klassiker for barn og unge at Stowes roman har samlet flest lesere.

Verkets realiseringer

Den norske biografien til *Onkel Toms hytte* viser hvordan et litterært verk endrer seg med konteksten og stadig blir realisert i nye versjoner som er påvirket av samfunnets utvikling. Hyppige ut-givelser sikrer kanoniseringen av verket, og hver versjon blir én mulig realisering av verket (McGann, 1991, s. 78).

Den norske biografien til *Onkel Toms hytte* er et talende eksempel på at verket er i bevegelse; avvik oppstår i overføringen av så å si alle trykte tekster. Det litterære verket er en bevegelig og dynamisk størrelse som ofte er representert av "*an assemblage of texts*", det Joseph Grigely (1991, s. 176) kaller en *polytekst*. Et litte-rært verk kan altså være representert av flere og avvikende tek-ster. Den tendensen er også fanget av John Bryants begrep "*the fluid text*" som fremhever at overføring, revisjon, publisering og mottagelse "*urge us to recognize that the only 'definitive text' is a multiplicity of texts, or rather, the fluid text*" (2002, s. 2). Det usta-bile og prosessuelle ved det litterære verket fremhever at verket ikke er identisk med bare én av verkets mange tekster.

Verkets mange tekster blir fiksert idet de blir materialisert (McGann, 1985, s. 291; Shillingsburg, 1999, s. 49–50). Som denne artikkelen har vist, byr det på utfordringer i den grad vår forståelse og fortolkning blir påvirket av hvilken versjon vi har lest. Samtidig

byr verkets mange representasjoner på muligheten for å kartlegge og sammenligne ulike tiders holdninger, verdier og agendaer – de er slik en viktig kilde til kunnskap om samfunnets utvikling og om de ulike aktørene som har laget utgavene.

Utgivelseshistorien til *Onkel Toms hytte* i Norge gir hold til påstanden om at det litterære verket jevnlig må komme i nye materielle former for å fortsette sitt liv i kulturen (jf. Rem, 2003, s. 15). Det kan vi relatere til David Damroschs uttalelse om verdenslitteratur: "A work has an effective life as world literature whenever, and wherever, it is actively present within a literary system beyond that of their original culture" (2003, s. 4). Sirkuleringen av utgaver og stadig nye publiseringskontekster har stadig gitt *Onkel Toms hytte* nytt liv, ny oppmerksomhet, ny mottagelse og nye lesere siden verket først ble publisert i Norge i 1852. Samtidig har det gitt, og gir, ettertiden mulighet til å lære fra tidligere tiders problematiske og diskriminerende språk og handlinger.

REFERANSER

- Arping, Å. (2020). Rebranding 'the North': Swedish novelist Fredrika Bremer's sudden American success in the 1840s. I G. Hermansson & J.L. Jørgensen (red.), *Exploring NORDIC COOL in Literary History* (s. 223–238). John Benjamins.
- Bjørkøy, A.M.B. (2011). Da Hoa og negermann forsvant. Om revisjon av Egner og neger. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 4(28), 359–369. Universitetsforlaget.
- BMO = Bokmålsordboka. Språkrådet og Universitetet i Bergen <https://ordbokene.no>
- Botten-Hansen, P. og S. Petersen (1870). *Norsk Bog-Fortegnelse. 1848–1865. Med Anhang*. Den norske Boghandlerforenings Forlag.
- Bryant, J. (2002). *The Fluid Text. A Theory of Revision and Editing for Book and Screen*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Dale, J.A. (1974). *Litteratur og lesing omkring 1890*. Det Norske Samlaget.

- Damrosch, D. (2003). *What Is World Literature?* Princeton University Press.
- Genette, G. (1997). *Paratexts. Thresholds of Interpretation* (J.E. Lewin, overs.). Cambridge University Press.
- Granly, H.S. (2007). *Neger i Norge: Harriet Beecher Stowes Onkel Toms hytte som samtidskommentar på 1950-tallet* [Masteroppgave i litteraturformidling, Universitetet i Oslo]. UiO: DUO vitenarkiv.
- Grigely, J. (1991). The textual event. I P. Cohen (red.), *Devils and Angels. Textual Editing and Literary Theory* (s. 167–194). University of Virginia Press.
- Grue, J. (2011, 1. oktober). Trofast tjener. *Klassekampen*, 4–5.
- Haarberg, J. (2013). Onkel Tom? Hvilken onkel Tom? Om publiseringen av Harriet Beecher Stowes roman – i USA og Norge. Norsk barnebokinstitutt. <https://barnebokinstituttet.no/aktuelt/onkel-tom-hvilken-onkel-tom-om-publiseringen-av-harriet-beecher-stowes-roman-i-usa-og-norge-2/>
- Haarberg, J. (2019). Da onkel Tom kom til Norge. Oversatte romaner i den nye nasjonalstatens fem første tiår (1814–1857), *Norsk litteraturvitenskapelig tidsskrift*, 22, 182–201. Universitetsforlaget.
- Kondrup, J. (2013). Tekst og værk – et begrebeftersyn. I D. Duncker, A.M. Hansen & K. Skovgaard-Petersen (red.), *Betydning og forståelse. Festskrift til Hanna Ruus* (s. 65–76). Selskab for Nordisk Filologi.
- Kulsveen, N. (1898). Børnenes bogsamling. *Norsk skoletidende*, 48, 832–833. <https://www.nb.no/items/daac59982dd0fba70a8f367377c02fbc?page=835&searchText=%22onkel%20toms%20hytte%22>
- Malling, P.T. (1852, 24. november). Indbydelse til Subskription. *Christiania-Posten*, 4.
- McGann, J. (1985). *Ulysses as a Postmodern Text*. The Gabler Edition. *Criticism*, 27(2), 283–306.
- McGann, J. (1991). *The Textual Condition*. Princeton University Press.
- Nielsen, K. (2012). *Døm altid bogen på omslaget. Om boghistorie og litteraturanalyse – og Gittes monologer* [Ph.d.-avhandling,

- Københavns Universitet]. Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Nøding, A. (2010). Fra fabler til føljetong. I I.M. Eide (red.), *Norsk presses historie. En samfunnsmakt blir til* (b. 1, s. 305–359). Universitetsforlaget.
- Nøding, A. (2017). Periodical Fiction in Denmark and Norway before 1900. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190201098.013.293>
- Rem, T. (red.) (2003). *Bokhistorie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Shillingsburg, P.L. (1999). *Scholarly Editing in the Computer Age. Theory and Practice*. Practice (3. utg.). University of Michigan Press.
- Skaret, A. (2013, 28. november). Å være en barnelitterær klassiker: Harriet Beecher Stowes *Onkel Toms hytte*. *Barnelitterært Forskningstidsskrift*, 4(1), 1–10. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3402/blft.v4i0.23325>
- Skjøsberg, K. (1979). *Hvem forteller? Om adaptasjoner i barnelitteratur*. Tiden Norsk Forlag.
- SNL (u.d.). *Christiania-Posten* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 23. september 2022 fra <https://snl.no/Christiania-Posten>.
- Stowe, H.B. (1853a). *Onkel Toms Hytte, eller Negerlivet i de Amerikanske Slavestater*. "Fra det Engelske". Christiania: P.T. Mallings Forlags-Boghandel.
- Stowe, H.B. (1853b). *Mai-Blomsten*. "Oversat fra det Engelske af Thomas Krag". Christiania: P.T. Mallings Forlags-Boghandel.
- Stowe, H.B. (1891). *Onkel Toms Hytte: en Fortælling fra det amerikanske Slaveliv*. Kristiania: Sophus Kriedts Forlag.
- Stowe, H.B. (1951). *Onkel Toms hytte*. Tegninger av Gunnar Bratlie. Til norsk ved Knut Monrad. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Stowe, H.B. (1958). *Onkel Toms hytte*. Bearbeidet for de nordiske land av Else Schiøler. Oversatt av Anton Esperø. Illustrert av Ernst Clausen. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Stowe, H.B. (1991). *Onkel Toms hytte*. Gjenfortalt av Anne de Graaf for 4-9-åringer fra Harriet Beecher Stowes klassiske fortelling. Illustrert av Pierre Ballouhey. Til norsk ved Jan Erik Stenersen. Oslo: Ansgar forlag.
- Stowe, H.B. (2011/2016). *Onkel Toms hytte*. Transit AS.

NOTER

- 1 I edisjonsfilologien er normen at enhver endring etablerer en ny tekst. Men hver ny tekst skaper ikke en ny versjon. Skal det være snakk om en ny versjon, må endringen være av et visst omfang eller av en slik karakter at den justerer lese-måten, slik betydningen av ordet *versjon* indikerer – versjon kommer av det latinske *vertere* som betyr ‘vende’. Johnny Kondrup presiserer at begrepet versjon fungerer som et mellombegrep mellom tekst og verk (2013, s. 67). Versjonsbegrepet samler i seg de avvikende tekster som likevel representerer ett og samme verk.
- 2 De vitenskapelige assistentene Anne Zimmermann, Torhild Joa og Ida Kørner har i tur og orden vært til stor hjelp i arbeidet – de har lett frem utgaver, funnet medieoppslag og stått for kollasjeringer.
- 3 Avisen *Christiania-Posten* ble etablert 17. mai i 1848, under redaktørene justitiarius Carl Arntzen og rektor Ludvig Vibe, og var frem til 1853 en konservativ avis (SNL *Christiania-Posten*). De norske dagbladene det blir referert til og sitert fra i artikkelen, er å finne i Nasjonalbibliotekets database, se nb.no.
- 4 Annonsen ble også trykt i *Morgenbladet* 24.11.1852, *Drammens Tidende* 27.11.1852, *Adresstidende for Brevig, Stathelle, Langesund, Bamble og Eidanger* 27.11.1852.
- 5 I Mallings utgave blir ikke oversetter navngitt, det står bare “Fra det Engelske” på tittelsiden (Stowe, 1853a). Men ifølge Haarberg og Botten-Hansen og Petersen må det være Thomas Peter Krag som er oversetter. Den antagelsen er også sannsynliggjort av at Krag ble navngitt som oversetter da Malling senere utga Stowes *Mai-Blomsten*, der det på tittelbladet står: “Oversat fra det Engelske af Thomas Krag” (Stowe, 1853b). Thomas Peter Krag, f. 1821, var eldre bror av Peter Rasmus Krag, f. 1825, far til dikteren Vilhelm Krag (f. 1871). Oversetter Thomas Peter Krag var altså dikteren Vilhelm Krags onkel (Haarberg, 2019, s. 191).
- 6 I svensk presse ble “märkvärdig” brukt om romanen, og i britisk presse forekommer adjektivet “remarkable”, som her: “one of the most remarkable books of recent times” (*London Daily News*) eller “Uncle Tom’s Cabin is one of the most remarkable books of the age” (*New Methodist Magazine, London*) (jf. <http://utc.iath.virginia.edu/reviews/read12bt.html>).
- 7 Men i *Bergenske Blade* blir det kommentert allerede neste dag, den 19. desember 1852: “At dømme af de hertil ankomne 4 trykte Ark af Oversættelsen, hvilke vi have havt Leilighed til at gjøre os bekendte med, synes denne at ville blive heldig, og Foretagendet fortjener derfor vistnok Understøttelse” (s. 3–4). Det ligger riktignok et forbehold i “vistnok”, som om dette ikke er en selvstendig mening avisen vil ytre, men som den bare videreformidler og håper stemmer.
- 8 *Drammens Tidendes* kjente Christiania-korrespondent Aasmund Olavsson Vinje lot seg umiddelbart begeistre av Lemoines anmeldelse, eller det han kaller “Fantasering”, og hevder med fynd og klem at kritikken må være “ligesaa god som Bogen” (*Drammens Tidende*, 9.3.1853; sitert etter Haarberg, 2019, s. 192).

- 9 Avisene baserte seg trolig på informasjon fra samme korrespondent, for samme dag sto det i *Christiania-Posten*: "'Onkel Toms Hytte' har — saaledes beretter Koresp. — i dette Land udøvet en Indflydelse, som ingen Antislaveri-Tale i Kongressen, intet andet Forfatterskab, ingen lærd Afhandling over Spørgsmaalet, ingen politisk Agitation nogensinde har formået at bevirke" (s. 2).
- 10 Vi foretok dette n-gram-søket hos nb.no den 5. mai 2022.
- 11 Se Nasjonalbibliotekets forskningsbibliotekar Jens-Morten Hanssens korpus: <https://github.com/1420jeha/Norwegian-novels>
- 12 Selv da borgerkrigen var over og svarte menn fikk stemmerett, ble kvinnene fortsatt stengt ute fra politikken, og de fikk først stemmerett uten begrensninger fra og med 1920.
- 13 A.E. Rolfstad, Ansgar, Aschehoug, Boghandler V. Pio, Børnenes Bogsamling, Damm, De unges forlag, Det norske samlaget, Egmont, Ejnar Lundes Forlag, Fono, Gyldendal, H. Martinussen, Illustrerte klassikere, J.M. Stenersens forlag, Kristen ungdom, Lutherstiftelsen, Mallingske Forlags-Boghandel, Mitco, Norsk maalkontor, Severin Olsen, Sophus Kriedts Forlag, Stabenfeldt, Stella bokforlag, T. Andersen, The Earth Supply Co., Tiden, Transit.
- 14 Genette skiller mellom tekst og paratekst, men Genettes paratekstbegrep (se Genette 1997b, s. 23–36) er kritisert for å være tekstorientert idet han behandler materielle paratekster som omslag, typografi, illustrasjoner, flyktig (McGann, 1991, s. 13–16; Nielsen, 2012, s. 18). Fra slutten av 1980-tallet og frem mot 1991 utforsket McGann (1991, s. 13) "the text as a laced network of linguistic and bibliographical codes". McGann foreslår dermed å erstatte Genettes distinksjon tekst/paratekst med begrepsparet lingvistiske og bibliografiske koder (s. 13–16).
- 15 Et illustrerende eksempel er da Gyldendal Norsk Forlag utga Colletts *Amtmannens døtre* på nytt i 2013. Romanen hadde fått nytt omslag med et bilde av en ung kvinne som kaster på håret, og utgaven var utstyrt med et nytt etterord av Kaja Schjerven Mollerin. I forrige utgivelse av *Amtmannens døtre*, i Gyldendals klassikerserie i 2006 (nytt opplag i 2010), viste omslaget et utsnitt av et eldre svart-hvitt bilde av en kvinne som delvis var skjult av røde broderier, og det var Birgitte Huitfeldt Midttun som sto for etterordet. De lingvistiske kodene representerer samme versjon av verket i 2006, 2010 og 2013. Men om vi sammenligner de bibliografiske kodene, har forlaget skapt en ny versjon, der nytt omslag og nytt etterord skaper en ny fortolkningsramme og en ny kontekst for romanen. Det kan resultere i ikke bare nye lesninger, men også flere salg.
- 16 Denne artikkelen er starten på et større arbeid som har som mål å kartlegge og analysere alle deler av den norske biografien til *Onkel Toms hytte*, det vil si alt som vedrører det historiske, sosiale og materielle ved de norske oversettelsene av verket. Arbeidet er del av Åsa Arpings prosjekt om *Onkel Toms hytte* i Norden.
- 17 Som når 1951-adaptasjonen har bevart den systematiske forskjellen i hvordan Stowe karakteriserer hvite og svarte personer i romanen, der de svarte blir introdusert med beskrivelser av deres ytre utseende, særlig hud- og hårfarge, mens de hvite blir beskrevet gjennom indre egenskaper (se eksempler i Skaret, 2013, s. 4).

- 18 Et n-gram-søk i alt norskspråklig materiale digitalisert av Nasjonalbiblioteket viser at bruken av ordet "neger" har små topper rundt 1852–53 og i 1860-årene og holder seg deretter relativt jevn, om enn med noe variasjon, før bruken topper seg markant etter andre verdenskrig og holder seg høy frem til 1970. Da daler bruken markant. Debatten om n-ordet i Norge var høy i 2006–2007, og bruken av ordet ble revidert bort i mange verk. Likevel er det med i den siste norske og komplette utgaven av *Onkel Toms hytte* fra 2011, noe vi trolig kan se i sammenheng med en liten topp igjen i n-gramsøket rundt 2011.